

26.3.2018 8.16

VLN:n näkemyksiä OKM:n tulevaisuuskatsauksen valmisteluun

Suomi on kansainvälisten vertailujen valossa yksi maailman turvallisimmista, vauraimmista, edistyksellisimmistä ja vakaimmista yhteiskunnista. Viimeaikaiset selvitykset ja asiantuntijalausunnot osoittavat kuitenkin, että globaali muutos, eriytyvät yksilölliset tarpeet ja ratkottavien ongelmien monimutkaisuus haastavat valtionhallintoa uudistamaan toimintatapojaan. Muutos on välttämätöntä tilanteessa, jossa väestö ikääntyy ja huoltosuhde muuttuu julkisen talouden näkökulmasta haastavampaan suuntaan.

Yhteiskunnan palveluketjut ovat yksilön näkökulmasta liian usein sekavat tai poikki. Toimialojen rajapinnassa tapahtuvat innovaatiot ovat jääneet liian usein hallinnonalarajojen väliin ilman rahoitusta. Merkittäviä yhteiskunnallisia ongelmia, kuten eriarvoistumista, syrjäytymistä tai kasvavia terveyseroja ei ole onnistuttu voittamaan. Tämä siitäkkin huolimatta että ohjelmia, hankkeita ja kehittämisstrategioita on käynnissä ehkä enemmän kuin koskaan.

Liikunta ja urheilu ovat erinomainen esimerkki siitä, mihin siilomainen hallintomalli on johtanut. Tällä hetkellä valtionhallinnon eri toimialat tekevät liikuntaan ja urheiluun vaikuttavia myönteisiä tai kielteisiä päätöksiä ilman yhteistä strategiaa ja ohjausta. Jokaisella hallinnonalalla on omat valtionosuus- ja valtionavustuskäytäntönsä, hallinnolliset menettelynsä, aikataulunsa ja linjauksensa. Fyysisen aktiivisuuden, liikunnan harrastamisen ja huippu-urheilun edistäminen pirstoutuu hallinnollisesti vaikeasti hahmottuvaksi, osin myös epä johdonmukaiseksi kokonaisuudeksi.

Liikkuminen osana arkea ja liikunta vapaa-ajan harrastuksena organisoidusti tai yksin muodostavat kompleksisen ilmiön, jonka kokonaiskuvan hahmottamista hankaloittaa, että ilmiöön vaikuttavat paitsi julkinen, yksityinen ja kolmas sektori, eri hallinnonalat sekä yksilölliset ja yhteiskunnalliset muuttujat ja arvot. Tulevaisuuskatsausten tulee kyetä hahmottamaan ennen kaikkea valtion roolin merkitys. Merkittävä osa liikunnasta ja urheilusta tapahtuu valtionhallinnosta riippumatta.

Väestön liikunta-aktiivisuuden lisääminen olisi monessa mielessä kannattava investointi. Liikunnan myönteisistä vaikutuksista terveydenhuoltomenojen ja tuottavuuskulujen alentamiseksi, koululaisten oppimista mittaavien PISA-tulosten parantamiseksi, liikenteen päästöjen vähentämiseksi, ikäihmisten toimintakyvyn ylläpitämiseksi tai maahanmuuttajien kotouttamiseksi suomalaiseen yhteiskuntaan on valtavasti tutkittua tietoa. Tieto ei ole johtanut liikunnan aseman vahvistumiseen yhteiskunnan tukijärjestelmissä, eikä konkreettisiksi teoiksi tai käyttäytymisen muutokseksi yksittäisten ihmisten elämässä. Potentiaalin hyödyntämisen sijaan riittämätön liikunta väestötasolla näkyy jo nyt miljardien eurojen yhteiskunnallisina kustannuksina, jotka tulevat väistämättä kasvamaan väestön ikääntymisen myötä.

Liikunnassa ja urheilussa valtion merkitys voisi olla merkittävästi nykyistä suurempi, mikäli kaikki hallinnonalat sitoutuisivat ja toimisivat asiassa loogisesti ja yhdensuuntaisesti. Liikuntaneuvosto pitää välttämättömänä ensinnäkin, että liikkumattomuuteen vaikutetaan koko valtioneuvosto sitouttaen. Valtionhallinto liikunnan edistämisessä ei tarkoita vain liikuntapolitiikkaa. Kaikkien ministeriöiden vastuulle kuuluu asioita, joilla on merkitystä liikunnan ja urheilun edistämisessä. Toiseksi liikunnan ja huippu-urheilun tarpeisiin luodaan nykyistä dynaamisempi, julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin voimavaroja hyödyntävä toimintamalli. Kolmanneksi yhteiskunnan kokonaisedun näkökulmasta voimavaroja tulee

suunnattava ennen kaikkea sellaisten ryhmien terveyden edistämiseen, joiden kokema terveys on huonoin, ja joilla omat mahdollisuudet terveytensä ylläpitoon ja edistämiseen ovat heikoimmat. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuden edistämismääräykset tulevat ottaa huomioon kaikessa liikuntasektorin toiminnassa ja avustusten jaossa. Neljänneksi julkisen sektorin on kyettävä entistä tarkemmin tunnistettava suomalaisten erilaiset tarpeet, asenteet ja elämäntavat, etsittävä ja löydettävä uusia tapoja saada ihmiset mukaan päätöksentekoon ja kuunneltava useampia ääniä. Viidenneksi väestön muuttuvat tarpeet edellyttävät uusia liikunnan muotoja sekä julkisen tuen avustuskäytäntöjen uudistamista. Valtionavustusten haku-, ohjaus- ja jakoprosessit eivät tällä hetkellä kaikilta osin vastaa tuloksellisuuden ja vaikuttavuuden tarpeisiin tai läpinäkyvyyden vaateisiin.

Liikuntatoimialan tilannekuva ja kehitystrendejä:

1) Liikkumattomuus on 2010-luvun keskeinen terveyshaaitta

Arkielämän ja hyvinvoinnin luonne ovat muuttuneet merkittävästi yhteiskunnan vaurastumisen ja vapautumisen myötä. Valtaosalla suomalaisista perustarpeet on tyydytetty, eikä materiaalista puutetta ole. Hyvinvointi ja terveys ovat keskimäärin parantuneet. Hyvinvoinnin lisääntymisen paradokseihin kuuluu kuitenkin, että samalla voi syntyä uudenlaisia hyvinvoinnin ja terveyden ongelmia. Liikkumattomuus on yksi konkreettisimmista. Fyysisen aktiivisuuden puute on merkittävimpiä terveyden riskitekijöitä tupakoinnin, korkean verenpaineen ja ylipainoisuuden ohella aiheuttaen globaalisti arviolta 3,2 miljoonaa kuolemaa vuosittain. Teknologisesti pitkälle kehittynyt arki on poistanut väestötasolla tarpeen terveydelle välttämättömään fyysiseen aktiivisuuteen. Mitä automatisoidumpaa, käytännöllisesti sujuvampaa ja tehokkaampaa länsimaisen ihmisen arjesta on tullut, sitä vähemmän se sisältää myös askeleita.

Tällä hetkellä lapsista ja nuorista noin kolmannes, aikuisväestöstä viidennes ja ikäihmisistä muutama prosentti liikkuu terveyden kannalta riittävästi. Väestön fyysinen kunto ja motoriset perustaidot ovat monen tutkimuksen mukaan keskimäärin heikentyneet, mutta ennen kaikkea polarisoituneet voimakkaasti. Yli puolet aikuisista on vähintään ylipainoisia ja joka viides voidaan luokitella lihavaksi. Arviolta 500 000 suomalaista sairastaa diabetesta. Vähäinen liikunta lisää kroonisten kansansairauksien, kuten tyypin 2 diabeteksen, rintasyövän, paksusuolisyövän ja sepelvaltimotaudin riskiä. Sillä on yhteyksiä myös masennukseen, selkäkipuun ja kaatumisista aiheutuviin murtumiin.

Fyysisen aktiivisuuden puute näkyy sekä suorina että epäsuorina kansantaloudellisina kustannuksina, kuten sairaanhoitomenoina, tuottavuuden laskuna, työkyvyttömyytenä sekä vakavimmin ennenaikaisina kuolemantapauksina. Asiantuntijoiden laskelmien perusteella liikunnan puute on miljardiluokan kysymys.

Liikkumattomuudesta puhutaan aikana, jolloin liikunta vapaa-ajan harrastuksena yleistyy, jopa 60–70 % alle 14-vuotiaista lapsista liikkuu liikunta- tai urheiluseuroissa ja liikuntapaikat ja palvelut ovat monipuolisempia kuin koskaan. Liikkumattomuutta ei ratkaista lisäämällä pelkästään perinteisesti miellettyä liikuntaa. Kysymys on ihmisten arkikäytäntöjen muuttamisesta, minkä suhteen valtion liikuntahallinto on yksin voimaton.

2) Liikunnallinen elämäntapa on kannattava investointi

Liikunnalla on itseisarvoinen merkityksensä yksilölle, mutta sen merkityksen ja painoarvon huomioiminen yhteiskunnassa tapahtuu välillisten, erityisesti taloudellisten ja kansanterveydellisten, vaikutusten kautta.

Liikunnalla on todennettu kiistaton yhteys terveyteen ja hyvinvointiin. Merkittävä osa tyyppin 2 diabeteksesta ja sepelvaltimotaudista on ehkäistävissä yksinkertaisilla ravinto- ja liikuntamuutoksilla sekä tupakoinnin lopettamisella. Liikuntakäyttäjytymisen suotuisa kehitys näkyisi miljardiluokan yhteiskunnallisina kokonaissäästöinä. Kokonaisvaltainen hyvinvointi ja hyvä fyysinen toimintakyky edesauttavat työssä jaksamista ja ikäihmisten pärjäämistä kotiloissa.

Liikunta ja urheilu tuottavat myös paljon sellaista, joka ei ole mitattavissa – merkityksellistä elämää. Liikunta lisää tyytyväisyyttä elämään, merkitsee monelle ystävyysuhteita ja apua yksinäisyyteen. Liikunnan myötä opitaan sosiaalisia taitoja, joilla on tärkeä vaikutus tasapainoiseen elämään. Urheilusankarit kiinnostavat. Monet urheilijat ovat suorituksillaan ilahduttaneet suomalaisia ja rakentaneet kansallista ja paikallista identiteettiä. Ilo, rajojen rikkominen ja itsensä peliin laittaminen ovat monelle tekemisen perusta.

Tuore tutkimustieto vahvistaa liikkumisen tärkeyden myös kehitettäessä kognitiivisia taitoja ja oppimisvalmiuksia, kuten keskittymiskyky, tiedonkäsittely- ja muistitoiminnat. Säännöllinen fyysinen aktiivisuus ja hyvä fyysinen kunto ovat yhteydessä koulutuspolun pituuteen ja työn tuottavuuteen, kun mittarina käytetään koulutustasoa, vuotuisia ansiotuloja, työllistymistä tai koettua toimintakykyä.

Marraskuussa 2016 julkaistussa kansallisessa energia- ja ilmastostrategiassa linjattiin useita eri toimia liikenteen päästöjen vähentämiseksi 50 % vuoteen 2030 mennessä verrattuna vuoden 2005 tasoon. Kävelyn ja pyöräilyn edistämiseksi asetettiin strategiassa oma tavoitteensa: 30 prosentin kasvu kävely- ja pyörämatkojen määrissä vuoteen 2030 mennessä. Kestävän kehityksen tavoitteet korostuvat tulevaisuudessa. Kävelyn, pyöräilyn ja joukkoliikenteen edistäminen on todennettu toiseksi kustannustehokkaimmaksi toimenpidekokonaisuudeksi liikenteen ilmastotoimien joukossa. Henkilöautoliikenteen korvaaminen kävelyllä ja pyöräilyllä vähentää ilmanlaadun kannalta haitallisia päästöjä ja melua sekä lisää ympäristön viihtyisyyttä ja liikenteen turvallisuutta.

3) Julkisen vallan rooli ja kyky hahmottaa vaikuttavuus korostuu

Valtionhallinnon rooli liikunnassa ja urheilussa on nähty lähinnä edellytysten luojana. Voimassa olevan liikuntalain mukaisesti valtiolla ja kunnilla on pääasiallinen tehtävä huolehtia kaikkien väestö- ja ikäryhmien mahdollisuudesta liikuntaan. Liikuntakulttuuri on kuitenkin monin tavoin erilainen kuin vuosikymmeniä aiemmin.

Suuri osa liikunnasta ja urheilusta tapahtuu ja organisoituu julkisen sektorin ulkopuolella. Lapsista ja nuorista suuri osa ja aikuisväestöstä valtaosa liikkuu kaupallisten palveluiden piirissä. Hyvinvoinnin trendikkyys näkyy niin yksilön kuin yhteiskunnankin tasolla. Kiinnostus tietoon omasta hyvinvoinnista lisääntyy. Kasvavia aloja ovat terveyteen sekä hyvinvointiin liittyvät tuotteet ja palvelut. Teknologiset

innovaatiot, viestintä, viihde- ja lifestyle-tuotteet näkyvät liikunnassa ja urheilussa – kuten muillakin elämänosa-alueilla.

Ulkonäkö, pärjääminen työmarkkinoilla, työssä jaksaminen ja imago kiinnostavat. Merkittävä osa väestöstä ei vain harrasta liikuntaa ja urheilua, vaan elää sitä. Varusteet, ryhmäliikunta, personal training -palvelut, web-sovellukset, applikaatiot, kaupalliset kuntoliikuntatapahtumat, urheilumatkailu, suur tapahtumat, painonhallintatuotteet, golf, terveysliikuntapainotteinen ravintobusiness, yoga-studiot ja monet muut asiat muodostavat merkittävän liiketoiminnan lohkon globaalisti ja myös Suomessa. Työ- ja elinkeinoministeriön selvityksen mukaan liikuntatoimialan koko on kokonaisuudessaan yli 5 miljardia euroa.

Nykyisten rakenteiden, resurssien, toimintatapojen ja totuttujen työnjakojen sijaan tarvitaan uudenlaista ajattelua. Hallinnollisten bunkkereiden ja siilomaisen tarkastelun sijaan tarvitaan valtioneuvostotason ratkaisuja. Jo nykyisiä resursseja paremmin ohjaamalla ja koordinoimalla valtion toiminnan tuloksellisuus edellytysten luojana voisi kasvaa. Tämä edellyttää kuitenkin, että kaikkien hallinnonalojen toiminta huomioitaisiin liikkumisen mahdollistajana.

Jo nykyisellään liikkuminen, liikunnan harrastaminen ja huippu-urheilu kiinnittyvät monin tavoin ministeriöiden toimintaan. Toimenpiteet voivat liittyä sosiaali- ja terveystalouden yhteydessä annettavaan liikuntaneuvontaan, neuvolatoimintaan, koulu- ja opiskelijaterveydenhuoltoon, vanhuspalveluihin, työhyvinvoinnin sekä työssä jaksamisen tukemiseen. Opetusministerin toimialalla vaikutetaan päiväkotien, perusopetuksen, toisen asteen ja korkeakoulujen käytäntöihin, urheiluoppilaitoksiin, aamu- ja iltapäivätoimintaan, kerhotoimintaan, opetuksen tuntijakoihin sekä oppilaitosten fyysisiin olosuhteisiin. Puolustusvoimat profiloituu Suomen suurimmaksi kuntokouluksi. Valtiovarainministeriön verotuslinjaukset ja kuntien ohjaaminen vaikuttavat keskeisesti väestön hyvinvointi- ja terveyskäyttäytymiseen. Liikenne- ja viestintäministeriö tukee kävelyn ja pyöräilyn edistämistä osana liikennejärjestelmän ylläpitoa ja kehittämistä. Ulkoilun ja luonnon virkistyskäytön edistäminen ja jokamiehenoikeudet ovat suomalaisille arvokkaita. Ongelmaksi koituu yhteisen ohjauspolitiikan puute. Kollektiivinen sitoutuminen asiaan puuttuu.

Valtaosa kansalaisista voi hyvin, mutta ongelmat kasautuvat edelleen pienelle osalle. Terveysterot korostuvat etenkin työssäkäyvien ja työttömien välillä sekä sosioekonomisen aseman mukaan. Liikunnan yhdenvertaisuus- ja tasa-arvokysymyksistä keskustellaan aiempaa kattavammin. Alueelliset ja kuntakohtaiset vaihtelut palveluissa ovat suuria. Arviolta noin miljoona suomalaista ei kykene vammaan, sairauden, toimintakyvyn heikentymisen tai sosiaalisen tilanteen vuoksi osallistumaan yleisesti tarjolla oleviin liikunta- ja urheilupalveluihin ja -toimintoihin. Viidenneksellä maahanmuuttajista hinta on este harrastaa liikuntaa. Liikuntapaikkojen esteettömyydessä on paljon huomauttamista. Myös kielivähemmistöihin on syytä kiinnittää huomiota ja tärkeää on liikunta- ja urheilutoiminnan mahdollistaminen eri kielillä. Liikunnassa ja urheilussa on syrjiviä käytäntöjä. Julkishallintoa koskee myös yhdenvertaisuuslain syrjintäkielto. Liikuntaneuvosto katsoo, että tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuden edistämiselvoite tulee ottaa huomioon kaikessa liikuntasektorin toiminnassa ja avustusten jaossa.

4) Suomi on valtio, jossa tulee kyetä saavuttamaan parhaansa

Lukuisat valtiot ovat lisänneet panostuksiaan huippu-urheilussa ja arvottavat menestymisen korkealle kansallisissa strategioissaan. Parhaimmillaan huippu-urheilu inspiroi, luo paikallista ja kansallista yhteisöllisyyttä, ylpeyttä, kokemuksia, samaistumista ja iloa siitä, että keskuudestamme löytyy globaalissa kilpailussa menestyviä huippuyksilöitä. Huippu-urheilu on kansantaloudellisesti merkittävää viihdettä. Urheilu työllistää. Urheilutapahtumien taloudelliset vaikutukset mitataan miljoonissa.

Valtion liikuntaneuvosto pitää tärkeänä sitä, että Suomi profiloituu maana, jossa on mahdollisuudet ylittää parhaimpaansa, on sitten kyseessä tiede, taide, kulttuuri, urheilu tai mikä tahansa muu osaaminen.

Huippu-urheilija kisaa lähtökohtaisesti aina globaalissa kilpailussa. Pärjätäkseen on oltava hyvä - muita parempi. Tämä pätee myös huippu-urheilujärjestelmään. Kansainvälisten vertailujen mukaan kiistattomimmin huippu-urheilumenestystä saavuttavat urheilujärjestelmät, joissa huippu-urheilu organisoituu selkein periaattein, on riittävästi resursoitua ja joissa valinnat ja tavoitteet ovat selkeitä. Menestyvät maat osaavat myös hyödyntää käytössä olevan tietotaidon ja resurssit tehokkaasti.

Kasvaneesta julkisesta rahoituksesta huolimatta suomalainen huippu-urheilu häviää kilpailun kokonaisresurssien osalta. Ennen kaikkea Suomessa tarvittaisiin lisää yksityistä rahoitusta, mutta myös nykyisten resurssien tehokkaampaa suuntaamista. Liikuntaneuvosto pitää keskeisimpinä laaja-alaisemman, hallinnonalarajat ja -resurssit ylittävän ja velvoittavaa toimintatavan aikaansaamista myös huippu-urheilun edistämiseen. Urheilun julkisuuskuvan, arvostuksen, imagon ja siten myös rahoituksen vahvistaminen edellyttää, että toiminnassa korostuvat vahva arvopohja ja eettisesti kestävät pelisäännöt.

Tulevan hallituskauden tavoitteet:

- 1)** Liikunnallisen elämäntavan edistäminen nostetaan valtioneuvoston kiireellisimpien kärkitoimenpiteiden joukkoon ja jonka ratkaisemiseksi laaditaan kaikkia hallinnonaloja sitouttava ja yhteisesti resursoitu toimintamalli. Liikkumis- ja liikuntavaikutusten näkökulma sisällytetään pysyväksi osaksi lainsäädäntövalmistelua.
- 2)** Opetus- ja kulttuuriministeriö tunnistaa liikunnan ja urheilun keskeiseksi ja välttämättömäksi tekijäksi merkityksellisessä, yhteisöllisessä, hyvinvoivassa ja terveellisessä sekä arjen toimintakykyisyyttä tukevassa yhteiskunnassa. Kansalaisten hyvinvoinnin tukeminen on sivistysvaltion tehtävä.
- 3)** Liikunnan ja urheilun valtionavustusten haku-, ohjaus- ja jakoprosessit uudistetaan kokonaisvaltaisesti vastaamaan nykytarpeisiin. Liikuntakulttuurin tulos- ja vaikuttavuusajattelua vahvistetaan: valtionavustusten myöntämisessä, seurannassa ja valvonnassa painotetaan avustetun toiminnan tuloksellisuutta.
- 4)** Yhteiskunnan tukirakenteet ja johtamisjärjestelmät huippu-urheilussa uudistetaan liikuntapoliittisen selonteon yhteydessä.